

Zpráva ze semináře Otevřené repozitáře 2016

Otevřený přístup a etika publikování

[Pavla Rygelová](#)

Zprávy, reportáže a glosy

Zasláno do časopisu Ikaros

Ve dnech 7. a 8. června 2016 proběhl další ročník semináře [Otevřené repozitáře 2016](#), který pořádá [Asociace knihoven vysokých škol ČR](#) (AKVŠ) ve spolupráci s Ústřední knihovnou VUT v Brně. Seminář se konal tradičně v prostorách rektorátu VUT v Brně. Pro letošní ročník bylo vybráno téma otevřený přístup a etika publikování.

Etika publikování a boj proti predátorům

Téma etiky publikování respektive problematika predátorských časopisů rezonuje ve vědeckém světě v poslední době velmi silně. Aktuálně proběhla série debat, panelových diskuzí a konferencí, iniciovaná mladými vědci, kteří upozorňují na systémovou chybu v metodice hodnocení výsledků výzkumu a vývoje, která umožňuje univerzitám získávat finance za nekvalitní publikace. Samozřejmě důvodů, proč se daří výzkumným organizacím uspět nejen kvalitou, ale také kvantitou vědeckých publikačních výstupů, je více, avšak jedním z klíčových systémových chyb se zdá být právě způsob hodnocení vědy.

Bojem proti predátorům, kteří vycházejí vstříc poptávce po snadno dostupném a rychlém publikačním prostoru, se zabývala také únorová pracovní schůzka Iniciativy otevřeného přístupu AKVŠ ČR (Iniciativa OA). Na schůzce bylo dohodnuto, že tématu bude věnován podzimní cyklus akcí v rámci Open Access Week (OAWeek).

AKVŠ iniciovala také spolupráci se Studentskou komorou Rady vysokých škol (SK RVŠ) poté, co Předsednictvo SK RVŠ zaslalo Radě pro výzkum vývoj a inovace výzvu s názvem *Stop predátorským časopisům!*, v níž je Rada vyzývána, aby neprodleně změnila metodiku hodnocení výsledků výzkumných organizací. Na následné květnové pracovní schůzce se zástupci SK RVŠ, Iniciativy OA a Fóra Věda žije domluvili na spolupráci, jejímž cílem má být především prevence neetického chování. Iniciativa OA nabídla informační kampaň k otázkám otevřeného přístupu a boje proti predátorům v rámci OAWeek a SK RVŠ přislíbila pomoc v propagaci akcí organizovaných knihovnami v rámci OAWeek mezi studenty vysokých škol.

Klíčovým problémem celého tématu je však otázka, zda existuje možnost, jak zabránit vzniku nekvalitních publikací, které vznikají jen za účelem jejich uplatnění v hodnocení vědeckých institucí. Fórum Věda žije za jeden z účinných prostředků prevence považuje fungování etických komisí, které by na univerzitách definovaly etický kodex publikování a byly by schopné zabývat se případy selhání autorů proti tomuto kodexu. K nalezení odpovědi, jak zabránit neetickému jednání v publikování, směřovalo zařazení dvou přednášek a panelové diskuze k etice publikování do programu semináře.

Politika otevřeného přístupu

Úvodní blok semináře byl věnován tradičně zastřešujícímu tématu – politice otevřeného přístupu. Seminář zahájila krátká video přednáška profesora Stevana Harnada (Université du Québec à Montréal, University of Southampton) s názvem [*Why Global Green OA is the only way to Fair Gold OA Instead of Fool's Gold OA*](#). Cílem organizátorů bylo připomenout v době, kdy se značná pozornost věnuje otázce transformace tradičního předplacení časopisů na model placených otevřených časopisů, že existuje také zelená cesta otevřeného přístupu – autoarchivace v otevřených repozitářích, která svou podstatou cílí hlavně na zpřístupnění vědeckého obsahu, aniž by vyžadovala radikální proměnu celého modelu vědeckého publikování. Jak vyplývá z Harnadovy koncepce, změna modelu by nastala až v případě globálního přijetí mandatorní zelené cesty otevřeného přístupu. Profesor Harnad byl organizátory semináře požádán, zda by ve své přednášce shrnul svůj pohled na důrazně se prosazující politiky, které preferují zlatou cestu otevřeného přístupu, a aby osvětlil, jakou strategii zvolit, aby vědci a vedení univerzit přijalo a podporovalo zelenou cestu. Třetí dotaz směřoval k otázce predátorů. Profesor Harnad se domnívá, že problém predátorů je jen jedním ze symptomů současného trendu publikování v předražených otevřených časopisech. Tento trend profesor Harnad nazývá „fool's gold open access“, kdy vydavatele otevřených časopisů žádný konkurenční tlak nenutí s nastolení reálných *férových* cen za publikační poplatky. Stevan Harnad se domnívá, že nastolení férového zlatého modelu je možný až po všeobecném přijetí mandatorních politik zelené cesty, které odstraní kruciólní problém bezbariérového přístupu k vědeckým publikacím a donutí vydavatele snížit ceny za vydávání časopisů na výši odpovídající nákladům na zajištění recenzního řízení.

Jiří Kotouček (Technologické centrum AV ČR) v svém příspěvku [*Cesta k české národní strategii otevřeného přístupu k vědeckým informacím*](#) shrnul aktivity pracovní skupiny otevřeného přístupu při Technologickém centru AV ČR, která vypracovala návrh národní strategie otevřeného přístupu. Návrh vycházel z politiky otevřeného přístupu Evropské komise a inspiroval se také textem slovinské národní strategie otevřeného přístupu. Návrhem politiky se nyní zabývá Úřad vlády a na výslednou podobu se čeká.

Posledním příspěvkem k politikám OA bylo představení nově vydané knihy [*Otevřený přístup k vědeckým informacím*](#), jejíž vznik iniciovali pracovníci Ústřední knihovny VUT v Brně. Nápad se realizoval pod jejich vedením a díky spolupráci řady autorů, kteří v jednotlivých kapitolách pokryli základní principy a modely otevřeného přístupu a uvedli problematiku také do širších souvislostí. Cílem knihy bylo pojmout problematiku otevřeného přístupu komplexně a vytvořit tak odrazový můstek pro ty, kteří se chtějí s tématem seznámit. Kniha je v současné době vyprodána a čeká se na její otevřené zpřístupnění v Digitální knihovně VUT v Brně. Knihu na semináři představila jedna z editorek, Petra Dědičová, která v závěru nadnesla otázku, do jakého dalšího projektu se pustit. Otázka zůstala otevřená.

Druhý blok semináře nazvaný *Boj proti predátorům a etický kodex publikování* moderovala Tereza Simandlová (UK), která se s predátory setkala při své dobrovolnické práci pro databázi otevřených časopisů DOAJ.

Michael Komm (Fórum Věda žije, FVŽ) zopakoval ve svém příspěvku [*Manuál pro boj s predátory aneb jak mohou akademické instituce bojovat s nekvalitní publikační praxí?*](#) problematické body ve vědeckém publikování a ve způsobu jeho hodnocení. FVŽ pro ilustraci svých výhrad zprovoznili web [*Antipredátor*](#), kde lze dohledat reprezentativní vzorek sporných výsledků, které byly vykázané do RIV a byly také bodově ohodnoceny. Michael Komm vystihl, že metodika hodnocení, řečená kafemlejek, se na univerzitách používá jako manažerský nástroj k řízení toku financí. Existují dvě strategie, jak se popasovat s kafemlejkem. Za a) publikovat ve vysoce hodnocených časopisech (snaha o kvalitu), za b) publikovat více v méně prestižních (snaha o kvantitu). Současný stav spíše nahrává pro strategii typu

b, a to je zásadní negativní efekt kafemlejnku, kterým by se vysoké školy měly zabývat a měly by se aktivně snažit o jeho odstranění.

Tereza Simandlová (UK) vysvětlila v příspěvku [DOAJ a český časopisecký rybníček](#), jak databáze DOAJ pozměnila svá kritéria pro zařazení časopisů, aby alespoň formálními požadavky na kvalitu vyloučila podezřelé časopisy, které pouze parazitují na modelu otevřených časopisů a jejich vydavatelé je vydávají za účelem svého zisku, nikoli za účelem prospěchu pro vědeckou komunitu. Příspěvek zmapoval také situaci českých otevřených časopisů, které stejně jako všechny ostatní časopisy musely projít novou evaluací, na jejímž základě časopisy zůstanou zařazené v databázi DOAJ.

Do panelové diskuze k tématu boje proti predátorům a etickému kodexu publikování přijali pozvání čtyři účastníci: Michael Komm (FVŽ), Aneta Hašková (SK Rady vysokých škol), Radek Ocelák (Filozofický ústav AV ČR), Sylvie Kloboučková (Transparency International ČR). Problematika byla pokryta [třemi otázkami](#), na které účastníci během panelové diskuze odpovídali. Aneta Hašková výstižně popsala tři typy studentů - doktorandů, kteří z různých důvodů využijí příležitosti a publikují u predátorů. Z její odpovědi vyplývá, že doktorandi jsou k neetickému jednání v podstatě nuceni nastaveným systémem hodnocení. Aby mohli studenti dostat daných požadavků, uchylují se k publikování v predátorských časopisech a vystoupením na konferencích pochybné kvality. Všeobecně se panelisté shodli na tom, že v zásadě publikující vědci (včetně mladých začínajících) nejsou neuvědomělými oběťmi systému. Jako jedno z logických řešení se nabízí pokusit se o změnu systému hodnocení vědeckých výsledků. Michael Komm zmínil jako možný preventivní prostředek realizovatelný na institucionální úrovni - elektronickou nástěnku, kam mají autoři povinnost uložit rukopisy svých článků ke kolegiálnímu připomínkování. Radek Ocelák zdůraznil etický rozměr publikování a návrat k jedinému opodstatněnému účelu publikování – obohacení společnosti o nové znalosti. Současnou inflaci publikovaných informací s nulovou přidanou hodnotou komentoval z publika Miroslav Bartošek (MU) konstatováním, že se všeobecně připouští, že 90 procent vědecké literatury nepřináší žádné nové poznatky a tudíž by vůbec nemusela být publikována. Pavla Rygelová (VŠB-TUO) navázala na dr. Bartoška krátkou úvahou, zda tato inflace vědeckých publikací není nezbytným podhoubím pro vznik určitého množství kvalitních či excelentních výsledků, a tudíž není nutné se dívat na výdaje za méně kvalitní výsledky jako na výdaje, jímž bychom se měli nutně vyhýbat. Závěr panelové diskuze se dá shrnout do konstatování, že pro výzkumnou organizaci je nebezpečné, když připouští účelové přizpůsobení kafemlejnku. Říká si tím o nenávratnou ztrátu své prestiže.

Výzkumná data

Druhý den semináře se zabýval problematikou otevřených výzkumných dat. Sekci moderovala Lucie Melicharová (UPa). Jako úvod do problematiky posloužil příspěvek ze zahraničí, [Experiences of running an institutional data repository from the University of Edinburgh](#), přednesený opět videokonferenčně pracovníky z Univerzity Edinburgh Stuartem Lewis a Pauline Ward, kteří na univerzitě zodpovídají za správu datového repozitáře [Edinburgh DataShare](#). Podstatnou informací pro dokreslení významu jejich repozitáře je fakt, že univerzita měla jako první ve Velké Británii schválenou univerzitní politiku managementu výzkumných dat (2011). Za motivací pro vznik datového repozitáře se nemusí skrývat nic složitého, stačí požadavek na to, aby vědec měl řádně uložená, vyhledatelná a přístupná svá vlastní data. Z toho vychází koncepce managementu výzkumných dat jako služby pro všechny vědce, která má zároveň pomoci vědcům v transformaci způsobu jejich vědecké práce do modu "open science". Datový repozitář je budován od roku 2009 jako úložiště pro všechna data, pro která neexistuje oborový repozitář nebo pro data, která jsou pro oborový repozitář příliš velká nebo příliš komplexní. Archiv umožňuje ukládat data do 9 GB přes webové rozhraní a přiděluje datovým souborům identifikátor DOI. Pro popis datových souborů je použit metadatový standard Dublin Core. Výrazný nárůst uložených datových setů zaznamenali v roce 2015.

Dále následovala prezentace Matěje Myšky a Jakuba Harašty [Otevírání vědeckých dat: a co na to právo?](#) Oba řečníci upozornili na problematické otázky otevřeného sdílení dat. V případě dat citlivého charakteru je potřeba brát v potaz případy, kdy ani anonymizování nebo pseudonymizování dat nemusí stačit k tomu, aby kombinováním dat z různých systémů nebylo dosaženo odhalení identity konkrétních osob. Matěj Myška dále mluvil o důležitosti správného licencování jednak obsahu a jednak samotné celé databáze. Jednotlivý datový set může podléhat jinému režimu zpřístupňování (licencování), než celá databáze. Se zpřístupňováním dat tedy souvisí cca tři varianty autorskoprávního vztahu. Samotná data mohou a nemusí být autorskoprávní povahy, jako originální může být chráněn způsob vytváření a strukturování databáze (tj. je chráněn tvůrčí vklad pořizovatele databáze) a samotné využívání databáze by mělo být ošetřeno vhodným licenčním ujednáním. Příklady existujících datových repozitářů ukazují, že ve vědecké komunikaci se otevřené zpřístupňování výzkumných dat pěstuje, i přes složitost autorskoprávních otázek.

Na příspěvek o právních otázkách otevřeného zpřístupňování dat navázala Pavla Rygelová (VŠB-TUO), která v příspěvku [OpenAIRE – plán managementu dat](#) představila administrativní nástroj pro správu dat, která vznikají v rámci výzkumných projektů, tzv. plán managementu dat (data management dat, DMP). O plánu managementu dat mluvila v souvislosti s pilotním programem otevřených dat v programu Horizont 2020 Evropské komise. V pilotním programu otevřených dat jsou ve vybraných oblastech řešitelé projektů povinni zpřístupnit výzkumná data, na jejichž základě vznikly vědecké publikace a na které je v publikacích odkazováno. EK požaduje po řešitelích, aby se zabývali správou dat vzniklých z projektů, a požaduje, aby vznik dat a jejich využívání v průběhu i po skončení projektu ošetřili právě plánem managementu dat. V rámci projektu OpenAIRE byly přeloženy do češtiny informační materiály a také [Manuál managementu dat](#) pro řešitele projektů Horizontu 2020.

Sekce DSpace

Závěr semináře byl věnován systému DSpace, stále celosvětově i v českém prostředí nejrozšířenějšímu systému pro digitální repozitáře, a problematice dlouhodobé archivace digitálních dat, o níž promluvil Miroslav Bartošek (MU). Sekci moderovala Tereza Simandlová (UK). Kolegové Ivo Prajer a Petr Karel z ČVUT prezentovali v příspěvku [Identifikace autorů v DSpace](#) vlastní řešení implementace persistentního identifikátoru ORCID do univerzitního managementu identit, které pomohlo v zavedení jmenných autorit v repozitáři DSpace ČVUT. Výhodou zařazení ORCID do zastřešujícího systému managementu identit spočívá v tom, že je možné rozšířit identifikaci autorů také o další typy identifikátorů (např. z databáze Scopus nebo Web of Science).

Ivan Masár (UTB) v příspěvku [Novinky v DSpace 6](#) představil harmonogram vývoje systému DSpace a zmínil očekávané novinky v nové verzi 6. Zároveň ukázal také harmonogram dalšího vývoje ve verzích 7 a 8. Jednou z podstatných rozhodnutí ve směřování vývoje systému DSpace je dohoda na vývoji pouze jednoho uživatelského rozhraní. V současné době jsou vyvíjeny dvě uživatelské platformy, které budou stále podporované, avšak do budoucna bude preferováno jedno nově vybudované uživatelské rozhraní. Od verze 6 bude fungovat nový konfigurační systém, kdy se změny v konfiguraci projeví okamžitě po uložení konfiguračního souboru. Reportovací nástroj pro správu obsahu přibude pro správce repozitáře, který pro DSpace vyvinuli programátoři datového repozitáře Lindat/Clarín. Verze 6 by se měla objevit v polovině roku 2016.

Miroslav Bartošek (MU) navázal na svůj loňský příspěvek, kdy mluvil o systému pro dlouhodobou archivaci pro Digitální matematickou knihovnu. V prezentaci [LOCKSS - Lots of Copies Keep Stuff](#)

[Safe](#) představil projekt stejného názvu. Projekt zaštiťuje knihovna Stanfordské univerzity a je primárně určen na zachování archivů vědeckých časopisů, ale jeho použití v tzv. privátní síti LOCKSS může být širší a může být v podstatě použito pro jakýkoli digitální obsah. LOCKSS archivuje obsahu časopisů do veřejně nepřístupného, tzv. dark archivu. Archivovaný obsah je uložen v celosvětové distribuované síti s 12ti centrálními uzly. V případě, že časopis přestane vycházet, je obsah časopisu přesunut do otevřeného režimu. Dosud k tomu došlo u 29 časopisů. Do projektu je zapojeno přes 200 vydavatelů za poplatek ve výši dle jejich ročního obratu. Pro vydavatele je zapojení do LOCKSS motivováno tím, že pro dlouhodobou archivaci obsahu svých časopisů nemusí hledat vlastní řešení. Knihovny na druhou stranu mají přirozený zájem o účast v projektu z pohledu celosvětového zachování vědeckého obsahu vycházejícího v elektronické podobě. V rámci konference PASIG, konané v NTK v březnu 2016, přišli zástupci projektu LOCKSS s nabídkou testování privátní sítě LOCKSS pro české uživatele. Podmínkou pro zprovoznění privátní sítě LOCKSS je vytvoření šesti datových uzlů. Možným způsobem využití by mohla být archivace obsahu konsorciálně zakoupených EIZ.

Závěr

Program letošního semináře přilákal obvyklé účastníky z univerzitních a akademických knihoven, ale také řadu dalších hostů, které zřejmě zaujalo téma predátorů a etiky publikování. Seminář se každoročně snaží o určitý přesah. V roce 2013 to bylo téma vědeckého publikování a jeho hodnocení, letos přirozeně zaznělo téma predátorů. Téma bylo vybráno také proto, aby na semináři byl vyvrácen jeden z mýtů, že predátoři jsou přímým důsledkem modelu otevřeného přístupu a že představují zásadní slabinu tohoto modelu. Jak bylo zmíněno v panelové diskuzi, problém nízké kvality provází nejen placené otevřené časopisy, ale také předplacené časopisy včetně těch vydávaných u velkých vydavatelů Elsevier, Springer aj. Důkazem toho může být pokus Johna Bohannona, který zaslal fiktivní články do řady časopisů otevřených i tradičních. Výsledek svého pokusu publikoval v článku [Who's afraid of peer-review?](#) Článek vyšel již v roce 2013 a dokazuje mimo jiné, že etickou stránkou se zabýval pouze časopis PlosOne. Paradoxně megačasopisu Plos One bývá vytýkáno, že nedodržuje standardy klasického recenzního řízení, přitom PlosOne jako jediný z časopisů odmítl článek zveřejnit z důvodu nedůvěryhodnosti použité metody a předkládaných závěrů a zpochybnil zaslaný článek z pohledu tvůrčí etiky.

Mýtus se snad podařilo vyvrátit, v tom minimálně byl seminář úspěšný. Úspěšný byl také v nastolené přátelské a inspirativní atmosféře, za což patří velké díky všem přednášejícím a organizátorům. Jmenovitě moderátorkám Tereze Šimandlové a Lucii Vyčítalové, kolegům a kolegyním z Ústřední knihovny VUT v Brně, Janu Skůpovi a Antonínu Vaisharovi za technické zajištění semináře, Petře Sekalové a Martinu Fasurovi za organizační zajištění. Poděkování patří také AKVŠ, která seminář zaštiťuje a finančně podporuje.

Poznámka: Autorem fotografií je Antonín Vaishar (VUT). Zpráva byla uložena do repozitáře [Dspace VŠB-TUO](#).

Literatura

BOHANNON, J. Who's Afraid of Peer Review? *Science* [online]. 2013, **342**(6154), 60-65 [cit. 2016-06-22]. DOI: 10.1126/science.342.6154.60. ISSN 0036-8075. Dostupné z: <http://www.sciencemag.org/cgi/doi/10.1126/science.342.6154.60>

